

sella voisi olla ratkottaessa tämänhetkistä ongelmaa lapsityövoiman käytöstä niin sanotussa kehittyvissä maissa.

Ajan puutteen takia valitettavan lyhyeksi jääneen keskustelun jälkeen jatkui teemaryhmätyöskentely. Edellisen päivän tapaan esitykset kirvoittivat ryhmissä laajaa keskustelua ja pohdiskelua. Iltapäivällä kokoontui vielä kansalaiskasvatukseen keskittyvä uusi verkostohanke. Risto Ikosen organisoimassa kokouksessa ideoitiin alan tutkijoiden yhteistyömahdollisuuksia ja -tarpeita. Kokoukseen osallistuneet päättivät käynnistää yhteisen kirjahankkeen ja järjestää tutkimussymposiumin Vaasan kasvatustieteen päivien yhteydessä.

Kasvatuksen historian päivät päätettiin Koulumuseossa, jossa museolehtori Sauli Sepälän opastuksella perehdyttiin näyttelyyn ja osallistuttiin entisajan koulutunnin simulaatioon. Tämän jälkeen pidettiin verkoston vuosikokous. Siinä valittiin verkostolle 8-jäseniseksi laajennettu johtoryhmä vuosiksi 2007–2009. Juhani Tähtinen jatkaa verkoston johdossa alkavan kaksivuotiskauden.

Kasvatuksen historian päivät ovat vakiinnuttamassa paikkansa alan tutkijoiden ja harastajien kesän alun kohtaamisena. Seuraava erityisteema Joensuussa 5.–6.6.2008 on *Kansalaisuus ja demokratia*.

Jukka Rantala työskentelee historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen professorina Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitoksella.

Kasvatuksen historiaa – Instituutioiden tutkimisesta kokonaiskuvan rakentamiseen

Pirkko Leino-Kaukiainen

Koulutuksen ja kasvatuksen historia ovat olleet suomalaisten historiantutkijoiden kiinnostuksen kohteena vähintäänkin puolen vuosisataa. Yksi klassikkoteos on Aimo Halilan neliosainen *Suomen kansakoululaitoksen historia* (I–IV, 1949–1950), joka kattoi ajan ennen toista maailmansotaa. Alkuun tavoitteena oli kirjoittaa laajoja kokonaisesityksiä yleissivistävän koulun historiasta.

Koulutus nähtiin ensisijassa erilaisten instituutioiden historiana. Eri koulumuodot saivat historiansa, joista mainittakoon esimerkkeinä Ivar A. Heikelin *Helsingin yliopiston historia* (1940) ja J. T. Hanhon laatima *Suomen oppikoululaitoksen historia* (I–II, 1947 ja 1955). Yliopistojen historioita on kirjoitettu useita. Kun oppikoululaitos siirtyi historiaan peruskoulun tieltä, sen historian kirjoittamista jatkoi Kyösti Kiuasmaan *Oppikoulu 1880–1980* (1982). Oppikoululaitoksen historiaa täydensi vielä Jari Salmisen ym. kirjoittama *Yksityisoppikoulujen historia 1872–1977* (1995). Ammattikoulutuksen historiaa käsiteltiin oikeastaan vain opettajankoulutuslaitosten historioiden ja juhlakirjojen kautta.

Instituutioiden historiaan liittyivät koulutusta koskevan päätöksenteon, koulutuspolitiikan ja koulutuksen toteuttamisesta vastaavien organisaatioiden historiateokset. Suomessa on kirjoitettu kouluhallituksen 100-vuotishistoria vuosilta 1869–1969 (1979) ja opetusministeriön historia, joka alkoi ilmestyä 1976 ja on edennyt vuoteen 1995 sarjan seitsemännessä osassa.

Myös kouluhistorioiden, historiikkien ja matrikkeliin laatiminen on ollut vilkasta. Toi-

minnalla on ollut kiinteä yhteys säätykiertoa koskevaan sosiaalishistorialliseen tutkimukseen, ja sitä kautta on vahvistettu käsitystä suomalaisen sivistyksen talonpoikaisesta taustasta, mikä on yksi kansallisen historiamme kulmakiviä. Innokasta kouluhistorioiden toteuttaminen oli siinä vaiheessa, kun koulujärjestelmää muutettiin ja monet koulut lopettivat toimintansa tai niiden asema muuttui toiseksi. Edelleen instituutioiden aseman painottuminen näkyy siinä, että meillä on ilmestynyt paksuja opuksia myös opettajien ammattijärjestön historiasta, kuten Aimo Tammivuoren Sata vuotta opettajien ammattijärjestötoimintaa (1986).

Tyypillisesti tällaiset laajat, kokonaisvaltaiset historiahankkeet ovat olleet niin sanottuja tilaushistorioita eli kyseinen laitos on tilannut ja maksanut teoksen kirjoitus- ja painotyön. Tällainen työ voi sisältää hyvin perusteellista ja monipuolista tutkimusta, mutta tutkimuskohteen ja tilaajan välillä vallinnut suhde on yleensä vaikuttanut teoksen kysymyksenasetteluihin ja teeman rajauksiin.

Historiantutkimuksen osa-alueena kasvatuksen ja koulutuksen historia on pitkään nähty oppi- ja aatehistorian kylkiäisenä tai sosiaalishistorian yhtenä polkuna, jonka tavoite oli tarkastella säätykiertoa ja sen kautta yhteiskunnan demokratisoitumista (Tommila 1989, 251–252). Yhteiskunnan muutos ja kansainväliset vaikutteet ovat ajan myötä suunnanneet myös kasvatuksen ja koulutuksen historian tutkimusta uusien teemojen ja kysymyksenasettelujen pariin. Perusteelliset muutoksen tuulet alkoivat puhaltaa 1970-luvulla ja sitä seuraavalla vuosikymmenellä alettiin jo nähdä ensimmäisiä tuloksia. Taustana näille historiantutkimuksen kentällä havaittaville muutoksille oli myös suurten ikäluokkien tulo yhä korkeamman koulutuksen piiriin sekä yhteiskunnassa vallinneet radikalismien aatteet. Niiden vaikutuksesta monet entiset auktoriteetit kyseenalaistettiin ja vanhat katsantokannat joutuivat perinpohjaisen uudelleenarvioinnin kohteiksi. Poliittisen historian ja diplomatian historian sekä talonpoikaisen yhteiskunnan tutkimisen valta-asema mureni. Niiden rinnalle kohosi laaja kirjo erilaisia uusia tarkastelutapoja ja näkökulmia. Myös vanhoja aiheita alettiin tutkia uusista ongelmanasetteluista lähtien.

Näkökenttä avartuu

Päiviö Tommila kirjoitti vuonna 1989 ilmestyneen teoksensa *Suomen historiankirjoitus* viimeisessä kappaleessa, että mentaliteettien historia, perheen ja jokapäiväisen elämän historia ja keskustelut erilaisista rakenteista osoittivat tuossa vaiheessa tutkimuksen uusia suuntia (Tommila 1989, 292). Seuraavalla vuosikymmenellä yhteiskuntahistorialliset painotukset, työväenhistoria, sukupuolinäkökulman huomioon ottaminen, yhteiskunnan marginaaliryhmien tarkastelu, perhehistoria, lasten ja nuorten historia ja ympäristökysymykset nousivat voimakkaasti esiin historiantutkimuksen kentällä. Tämä näkyy oivallisesti esimerkiksi *Historiallisen Aikakauskirjan* 100-vuotisen ilmestymisen johdosta julkaistun numeron ”Historiantutkimuksen tila ja tulevaisuus” artikkeleissa (*Historiallinen Aikakauskirja* 1/2003).

Makrohistoria on saanut rinnalleen mikrohistorian, mikä on tarkoittanut sitä, että katse on siirtynyt alemmaksi. Kun historiallisen kehityksen valtavirtaa tarkasteltiin aikaisemmin lähes pelkästään päätöksentekijöiden tasolta, yhä voimakkaammin on alettu tuoda esiin myös arkielämän tasoja, kansalaisten historiaa, pienen ihmisen ja pienten ryhmien tarkastelukulmia. Näin historian tutkimus on pirstoutunut monenlaisiin suuntiin, mutta suuntaus on tuottanut tuloksena sen, että historiallinen kehitys nähdään tänään huomattavasti moniulotteisempänä ja särmikkäämpänä kokonaisuutena kuin aikaisemmin.

Tällaiset kehitystrendit, varsinkin kun niihin on kytketty vahvasti tasa-arvokysymyksiin liittyneet ongelmanasettelut, ovat koskettaneet kasvatusta- ja kouluhistoriallista tutkimusta. On siirrytty hallitsijoiden, virkamiesten ja sivistyneistön koulun sijaan tutkimaan kansalaisten koulua ja koulutusmahdollisuuksia. Tähän on kytkeytynyt myös kansainvälisiä vertailuja ja vaativat linjaukset, ja tutkijoiden kiinnostusta on erityisesti kiihottanut se, että suomalaiset ovat menestyneet vertailuissa kiitettävästi. Tällaiset tekijät ovat merkinneet sitä, että instituutioiden sijaan katse on kohdistettu siihen, mitä instituutioiden sisällä tapahtuu ja on tapahtunut. Esimerkkeinä uusista painotuksista ja näkökulmista mainittakoon sellaiset tutkimukset kuin Henrik Meinanderin *Towards a Bourgeois Manhood: Boys' Physical Education in Nordic Secondary Schools 1880–1940* (1994), Saara Tuomaalan *Työtätekevistä kärsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi: Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939* (2004) ja Jessica Parland-von Essenin *Behagets betydelse: Döttrarnas edukation i det sena 1700-talets adelskultur* (2005).

Yhteiskunta- ja koulutuspoliittiset näkökulmat ovat johtaneet tarkastelemaan kehitystä nykypäivistä taaksepäin. Näkökulma on relevantti, sillä meidän on luonnollisesti tärkeää tietää, miten aikamme ilmiöt ovat muotoutuneet. Ongelmillakin on yleensä taustansa. Tämä asetelma on antanut aiheita kysyä, millaiset kehityskulut ovat johtaneet meidän nykyisen koulumme toimintamalleihin ja -muotoihin. Oppisisällöt, kasvatuksen ihanteiden ja todellisuuden väliset ristiriidat, opettajien ja oppilaiden asema koulun sisällä ja yhteiskunnassa ovat sellaisia kysymyksiä, joihin on historiasta etsitty vastauksia.

Tasa-arvovaatimukset ovat ilmenneet koulua koskevissa tarkasteluissa ensinnä sukupuolinäkökulman korostuksina, mihin koulumaailma antaa runsaasti mahdollisuuksia. Suomessa koululaitos on perinteisesti ollut työyhteisönä avoin myös naisille ja tarjonnut heille ammatillisen koulutuksen väylän jo varhain. Lisäksi sosiaalisen taustan erilaisuus, alueelliset erot ja seksuaaliset vähemmistöt ovat olleet kiinnostuksen kohteina. Näiden kysymysten tutkijoina historianantajat ovat kasvatustieteen kentällä olleet kuitenkin vähemmistönä. Kasvatustieteen ohella tutkimusta on tehty myös kirkkohistoriassa. Erityisesti vanhaa kirkollista kansanopetusta on tutkittu paljon ja monesta näkökulmasta, mutta uudempaan uskontokasvatuksen historiaa löytyy, kuten Tapani Innasen *Teologiksi nuorena tasavallassa: Suomalaisten teologian ylioppilaiden rekrytoiminen, opiskeluaika ja valmistuminen teologiprofession murroksessa 1918–1929* (2003), Tarja-Leena Luukkasen *Sääty-ylioppilaasta ensimmäisen polven sivistyneistöön: Jumaluusopin ylioppilaiden sukupolvi-kehitys ja poliittis-yhteiskunnallinen toiminta 1853–1918* (2005) ja Hannu Sunin *Sekularisaation puristuksessa: Koulut kristillisen arvojatkuvuuden kantajina Lounais-Hämeessä 1860–1960* (2005).

Yksi usein käytetty tapa lähestyä kasvatuksen ja koulutuksen historian kiinnostavia kysymyksiä on ollut aiheita koskevan keskustelun tutkiminen. Tähän on päädytty yhä uudelleen ja uudelleen, joskin hieman eri teitä. Esimerkiksi 1970-luvun lopulta alkaen, jolloin käynnistettiin Päiviö Tommilan johdolla Suomen lehdistön historiaa tutkinut laaja ja pitkäaikainen projekti, ryhdyttiin tutkimaan mitä erilaisimpia kysymyksiä – myös kasvatuksen ja koulutuksen historiaan kuuluvia – lehdistökirjoittelun valossa. Usein oli tärkeämpää tutkia välinettä, jossa keskustelu käytiin, ja henkilöitä, jotka sitä kävivät, kun taas itse keskustelu saattoi jäädä referaatinomaiseksi. Sen sijaan 1990-luvulla muotiin tuli diskurssianalyysi, ja historiallinen kehitys nähtiin jo lähtökohtaisesti jatkuvan muutoksen alaisena olevana diskurssina. Silloin myös koulukysymyksistä käytyä keskustelua alettiin tarkastella tekstianalyysin keinoin ja esimerkiksi vallankäytön näkökulmista. Välineet, joissa keskusteluja käytiin, jäivät toisarvoiseen asemaan, kun argumentoinnin suhde aikakauden aatteellis-poliittisiin virtauksiin tuli keskeisemmäksi.

Uuden mukana kaikkea vanhaa ei kuitenkaan ole heitetty syrjään, vaan vanhakin on

nuortunut. Kasvatushistorian auktoriteetit ovat säilyttäneet kiinnostavuutensa. Pikaisesti katsoen viimeisen kymmenen vuoden kuluessa tutkimuksen kohteena ovat olleet muun muassa Mikael Agricola, Johannes Gezelius, Jacob Tengström, J. V. Snellman, Uno Cygnaeus ja Aukusti Salo. Uudet näkökulmat ovat syventäneet tietojamme heidän ajattelustaan ja toiminnastaan.

Historiantutkimuksen alueella on perusteellisimmin ja monipuolisimmin tutkittu kasvatuksen historiaa ennen 1800-lukua. Tutkimus kattaa sekä kansanopetuksen että ylempään koulutuksen ja akateemisen opiskelun ohella myös kotiopetuksen. Elävä kiinnostus keskiaikaa kohtaan on tuonut paljon uutta valaistusta aikakauden koulutus- ja kasvatuskysymyksiin. Historiatieteen piirissä parin viime vuosikymmenen kuluessa tapahtunut pirstoutuminen ja aiheiden sekä näkökulmien monipuolistuminen on vaikuttanut myös kasvatuksen ja koulutuksen historian kirjoittamiseen. Ei ole vain yhtä historiaa, on monta historiaa ja monta tapaa kirjoittaa historiasta.

Suomen Historiallisen Seuran kirjahanke

Suomen Historiallisen Seuran piiristä on lähtenyt liikkeelle 2000-luvun alun suuri kirjahanke, jonka tavoitteena on laatia yleisesitys suomalaisen kasvatuksen ja koulutuksen historiasta alkaen keskiajan opinkäynnistä ja päätyen tämän vuosituhannen koulutuskysymyksiin. On tullut aika koota yhteen se, mitä aiheesta on tutkittu ja myös aika tarkastella alan niin sanottuja ikuisuus-kysymyksiä tuoreista näkökulmista. Monitieteisyys on yksi keskeinen lähestymistapa asiaan. Kenttää ei katsota ainoastaan historiantutkimuksen tulosten perustella vaan laajemmin myös kasvatustieteen, kirkkohistoria ja sosiologian kautta. Hankkeen käynnistämiseen vaikutti suosittu iskulause Suomesta tietoyhteiskuntana, joka on herättänyt aiheen kysyä, mitä nuo sanat oikein pitävät sisällään.

Kyseessä ei ole tutkimusprojekti, jossa tavoiteltaisiin uusia tutkimustuloksia vaan laaja, kotimaiselle lukijakunnalle suunnattu tietoteos. Hankkeen suunnittelu alkoi 2004, ja taloudellista tukea ovat antaneet useat kulttuurisäätiöt. Teoksen toteutuksen kannalta ratkaisevaa on opetusministeriön panostus hankkeeseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on kustantajana ollut alusta alkaen mukana teossarjan suunnittelussa. Hankkeeseen on sitoutunut huomattava joukko historian ja kasvatushistorian tutkijoita.

Kasvatukseen ja koulutukseen sisältyy runsaasti kysymyksiä, jotka herättävät intohimoja ja jakavat mielipiteitä puolesta ja vastaan. Jatkuvuuden ja muutoksen jännitteet ovat näkyvästi läsnä aihepiiristä käytävässä julkisessa keskustelussa, mutta on kaikkea muuta kuin selvää, millaisista jatkuvuuksista ja muutoksista perimmältään on kyse. Koska yleensä on hyvä tuntea yhteiskunnallisten ilmiöiden ajallista kehitystä, näitä kysymyksiä koskevalle historialliselle tiedolle on olemassa ajankohtainen tilaus.

Kirjaprojektin tavoitteena on tarkastella kasvatuksen ja koulutuksen muodostamaa ongelmakenttää pitkän aikavälin muutoksina ja tehdä näin ymmärrettäväksi kasvatus- ja koulutusjärjestelmämme perusteet, tulokset ja muutospaineet osana yhteiskunnallista kehitysprosessia. Koulutusjärjestelmien ja instituutioiden kehitystä tarkastellaan siitä näkökulmasta, millaisiin kysymyksiin yhteiskunnassa on vastattu koulutuksella, ketkä ja miten ovat määrittelleet tavoitteita ja miten ratkaisut on perusteltu. Teoksessa kysytään edelleen, miten kansalaiset on kasvatettu ja koulutettu sekä yleissivistävän että ammatillisen osaamisen pariin ja millaisiin ideologisiin sekä filosofisiin käsityksiin Suomen koulutusihanteet ovat eri vaiheissa pohjautuneet. Tavoitteena ei ole selvittää vain formaalista koulutusta vaan valaista myös muita teitä, joiden kautta ihmiset ovat kasvatusta saaneet ja osaamistaan kehittäneet.

Teoksen suuri haaste on arvioida uudelleen koulutuksen kansallista merkitystä ja kyseenalaistaa vakiintuneita yleistyksiä sekä stereotyyppioita. Yhteiskunnan tarpeet ovat vuosien mittaan kuorruttaneet monia koulutukseen ja kasvatukseen kuuluvia faktoja mielipiteiden, käsitysten ja uskomusten painolastilla, jota tässä hankkeessa halutaan kuoria pois. Pohdinnan kohteeksi halutaan nostaa koulutukseen ja kasvatukseen liitettyjä yleistäviä käsitteitä. Koulutuksen linjojen jatkuvuutta korostaviin väitteisiin kuuluu esimerkiksi se, että Suomi on lukutaidon ja kansanopetuksen pitkän linjan maa, missä koulumuotoisella kasvatuksella on vahva traditio ja missä sivistykseen on luotettu kansakunnan rakentamisen peruspilarina. Edelleen ajatellaan yleisesti, että maassa on vallinnut sivistyneistön ja talonpoikaisen kansan liitto, koulutuksella on ollut suuri merkitys sosiaalisen nousun väylänä ja koulutus on rakentanut suomalaisen kansalaisyhteiskunnan. Jyrkän murroksen korostus taas tulee näkyviin esimerkiksi siinä 1990-luvulla vahvasti painotetussa ajatuksessa, että suomalaisten tuli omaksua uusi, koulutukseen, tietoon ja innovatiivisuuteen perustuva kansallisen kilpailukyvyyn strategia.

Kasvatuksen ja koulutuksen historiategiä on tarkoitus toteuttaa kolmiosaisena. Jaottelu osiin perustuu siihen, että kasvatus- ja koulutuskäsitysten sekä -järjestelmien kehityksessä on usein liikuttu vanhan ja uuden ajattelun rajalla. Kolmijaossa löytyivät luontevasti sellaiset ajalliset vaiheet, joissa useat kasvatus- ja koulutuskysymyksiin kuuluvat sisällölliset tekijät ovat muuttuneet merkittävästi suunnilleen samoihin aikoihin. Tällaiset murroskohdat ovat 1860-luvulla ja 1960-luvulla, ja tästä johtuva periodisointi on seuraava:

- Osa I: Huoneentaulun maailma (aika ennen 1860-lukua)
- Osa II: Kansakunta ja koulunpenkki (aika 1860-luvulta 1960-luvulle)
- Osa III: Tiedon ja osaamisen Suomi (aika 1960-luvulta 2000-luvulle)

Kaikissa jaksoissa on tarkoitus ottaa huomioon eri toimijoiden näkökulmat ja yhdistää päätöksenteon ja ”ruohonjuuritason” historia. Toinen lähestymistavan osa, jota pyritään soveltamaan käytettävissä olevien aineistojen mukaan, on kansainvälinen vertailu.

Edellä esiteltyjen periodien rajat ovat liukuvia. Jonkin tiettyssä vaiheessa keskeiseen asemaan nousevan ilmiön tai osa-alueen historiallista kehitystä tarkastellaan aiheen eikä aikarajauksen kannalta luontevassa kontekstissa. Esimerkiksi 1960-luvulla alkavassa osassa voidaan käsitellä myös osateemojen varhaisempia vaiheita.

Teoksen toimituskuntaa johtaa professori Pauli Kettunen, joka myös yhdessä professori Hannu Simolan kanssa vastaa kolmannen osan toimitustyöstä. Vanhimman osan toimittajat ovat professori Kirsi Vainio-Korhonen ja dosentti Jussi Hanska ja toisen osan toimittavat professori Anja Heikkinen ja dosentti Pirkko Leino-Kaukiainen. Työtä on pohjustettu useissa tutkijatapaamisissa ja ensimmäisen osan kirjoitustyö on jo käynnissä. Teoksen julkaisee Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, ja sen on kaavailtu ilmestyvän osa kerrallaan vuosina 2009–2011.

Kirjallisuus

Historiallinen Aikakauskirja 1/2003.

Tommila, Päiviö 1989. Suomen historiankirjoitus: Tutkimuksen historia. Helsinki: WSOY.

Pirkko Leino-Kaukiainen toimii tutkijana Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksella.